

PRVIH PET BESED SLOVENSKIH DOJENČKOV IN MALČKOV V PRIČAKOVANEM RAZVOJU FIRST FIVE WORDS OF SLOVENIAN TIPICALLY-DEVELOPING INFANTS AND TODDLERS

Nika Jelenc¹, mag. prof. logo. in surdoped., Nuša Slana¹, mag. prof. logo. in surdoped., doc. dr. Katja Groleger Sršen^{1,2}, dr. med.

¹Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije – Soča

²Medicinska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Izveček

Izhodišča:

Trenutek, ko dojenček ali malček spregovori prvo besedo, je nepozaben za starše in hkrati pomemben pokazatelj jezikovnega, socialnega in konceptualnega razvoja. Cilj raziskave je bil ugotoviti, pri kateri starosti slovenski dojenčki in malčki spregovorijo prvih pet besed ter kakšne so oblikoslovne in semantične značilnosti teh besed.

Metode:

Pridobili smo podatke 126 slovenskih staršev, ki so izpolnili spletni vprašalnik o ekspresivnem besednjaku njihovih dojenčkov in malčkov. Našteli so prvih pet besed in dojenčkovo ali malčkovo starost ob pojavu teh besed.

Rezultati:

Analiza odgovorov je pokazala, da se pri več kot polovici dojenčkov in malčkov prva beseda pojavi pred prvim letom starosti, medtem ko je pri 18. mesecu starosti kar 90 % malčkov iz našega vzorca že povedalo vsaj pet besed. V zgodnjem ekspresivnem besednjaku so prevladovali samostalniki, za njimi pa glagoli in prislovi. Med prvimi petimi besedami so pred poimenovanjem predmetov in aktivnosti prevladovale tiste besede, ki poimenujejo osebe iz bližnje okolice. Spol ni bil statistično značilno povezan s starostjo ob pojavu prve besede ali vrsto prvih besed.

Zaključek:

Raziskava ponuja vpogled in nam olajša razumevanje temeljnih vprašanj o usvajanju ekspresivnega besednjaka

Abstract

Background:

A child's first word is a highly memorable moment for parents and an important indicator of early linguistic, social, and conceptual development. The study aimed to investigate the age of acquisition for the first five words Slovenian-speaking infants and toddlers say and the lexical and semantical characteristics of those words.

Methods:

An online survey was conducted with 126 parents of Slovenian preschool children about early expressive vocabulary. The survey focused on the first five words and the age at which these words were said.

Results:

The analysis of parental responses showed that the first word in more than half of infants and toddlers occurred before their first birthday. The vast majority, 90 % of toddlers in our sample, had already said at least five words before the age of 18 months. Nouns were the most common word class, followed by verbs and adverbs. Among the first five words, those for naming people from a child's close environment predominated words for naming other objects and actions. Gender was not statistically significantly associated with the age at first-word acquisition or word-class selection.

Conclusion:

The research provides an insight into the understanding of fundamental questions on expressive vocabulary acquisition of

slovensko govorečih dojenčkov in malčkov v pričakovanem razvoju. Hkrati nam to ponuja dobro izhodišče za nadaljnje raziskovalno in klinično delo z otroki, ki se vključujejo v logopedsko obravnavo.

Ključne besede:

zgodnji ekspresivni besednjak; usvajanje jezika; dojenčki in malčki; slovenski jezik

typically developing Slovenian-speaking infants and toddlers. Furthermore, it provides a good foundation for further research and clinical practice with children involved in speech and language therapy.

Keywords:

expressive vocabulary; language acquisition; infants and toddlers; Slovenian language

UVOD

Preučevanje usvajanja jezika pri otroku velja za enega bolj zapletenih raziskovalnih področij, ki so ga zaznamovali številni teoretiki in raziskovalci. Eno od osrednjih vprašanj, s katerimi se srečujejo psihologi in jezikoslovci, je odnos med mišljenjem, jezikom in socialnim razvojem. Znani psiholog Piaget je mišljenje opredelil kot glavno vodilo razvoja govora, govor pa le kot orodje mišljenja (1). Nasprotno je Vigotsky govor definiral kot orodje socialnega razvoja, ki predstavlja ključ do socialnih odnosov med otrokom in njegovo okolico in šele kasneje predstavlja osnovo mišljenja (2).

Skozi zgodovino sta se oblikovali dve glavni veji, ki opisujeta usvajanje jezika pri otroku. Prve, biološke teorije poudarjajo, da je znanje o jeziku prirojeno, torej da je jezikovno izražanje rezultat prirojene slovnice, ki jo ima v sebi vsak posameznik. V nasprotju s tem, konstruktivistične in funkcionalno sistemske teorije poudarjajo pomen zunanjega okolja, kjer se otrok uči jezika preko poslušanja govora odraslih (3, 4). Danes je jasno, da usvajanje jezika temelji tako na prirojenih predispozicijah človeškega organizma kot tudi na izkušnjah, ki jih le-ta pridobi v interakciji z okoljem (5).

V nadaljevanju se bomo bolj posvetili pojavu prvih petih besed, se pravi enobesedni ravni, ki v razvoju jezikovnega izražanja nastopi prva. Na tej ravni se raziskovalci ukvarjajo z lastnostmi posameznih besed, saj imajo vse besede svojo obliko, pomen in rabo. Lastnosti besed tako vplivajo na to, kako enostavno bomo do njih dostopili pri jezikovnem zaznavanju, procesiranju, razumevanju in izražanju. Predstavljenost, pogostost, poznanost in konkretnost so nekatere od lastnosti, ki vplivajo na hitrost in natančnost priklica posameznih besed pri otroku, mladostniku in odraslem (6–8). Zdi se, da omenjene lastnosti vplivajo tudi na usvajanje besed pri malčku (8).

S pojavom prve besede se začne obdobje usvajanja ekspresivnega besednjaka, pred tem pa ne smemo pozabiti na nekatere druge mejnike, ki pomembno vplivajo na malčkov jezikovno izražanje:

- razvoj zgodnjih komunikacijskih funkcij regulacije vedenja, združevanja pozornosti in socialne interakcije (9);
- izgradnja glasovne strukture maternega jezika;

- usvajanje pomena pogostih besed ter zbiranje osnovnega jezikovnega znanja (10).

Vse nakopičeno znanje, ki ga dojenček pridobi v zgodnjem obdobju razvoja, vodi do tega, da v obdobju malčka razumevanje besed prednjači pred njihovo rabo (11–13). Ekspresivni besednjak zajema besede, ki jih malček govori. Ključni trenutek nastopi, ko se okrog prvega leta starosti pojavijo prve besede (7, 9, 14). Sodeč po raziskavah otroci prvo besedo spregovorijo nekje med devetim in 12. mesecem starosti. Do 15. meseca starosti jih večina že uporablja nekaj besed. Kasneje sledi skokovita rast ekspresivnega besednjaka, saj otroci pri dveh letih in pol uporabljajo do 500 različnih besed (11, 15–17).

S pomočjo opazovanja in dnevniških zapisov so raziskovalci v preteklosti odkrili precejšnje individualne razlike med ekspresivnimi besednjaki dojenčkov in malčkov (13, 18), vendar se zdi, da je čas pojava prve besede med različnimi otroki izjemno dosleden (14, 19). Poleg tega raziskovalci poudarjajo, da je usvajanje jezika eden klasičnih primerov učenja v kritičnem obdobju (20). Dojenčki in malčki namreč usvajajo jezik hitreje in učinkoviteje kot odrasli, kljub temu, da imajo odrasli višje kognitivne zmožnosti (21).

Ob tem velja spomniti, da prve prave besede ne smemo zamenjati s tako imenovanim čebljanjem, naključno gibalno igro govoril. Whiteheadova je leta 2009 izpostavila tri merila, ki opredeljujejo prvo besedo, da bi lahko prve prave besede jasno razločevali od čebljanja:

- a) dojenček ali malček jo uporabi spontano,
- b) vedno jo uporablja ob isti dejavnosti, v istem okolju, za označevanje istih predmetov in oseb,
- c) besedo prepozna odrasla oseba, ki z njim komunicira v različnih situacijah (22).

Kljub temu, da prve prave besede ne smemo zamenjati s čebljanjem, je slednje ključno za njen razvoj. Prav pogostost čebljanja je namreč pomemben napovednik otrokovega kasnejšega jezikovnega razvoja. Tako čebljanje kot tudi pojav prve besede sta močno odvisna od izpostavljenosti otroka jeziku njegovega okolja (9).

In kakšne so te prve besede? V zgodnjih ekspresivnih besednjakih se polnopolnomske besede (samostalnik, glagol, pridevnik, prislov) pojavljajo pogosteje kot nepolnopolnomske besede (zaimke,

predlog, veznik, členek, medmet). Polnopomenske besede so glavni nosilci pomena, medtem ko nepolnopomenske opisujejo odnose med posameznimi besedami in svojo vlogo dobijo šele pri tvorjenju povedi (23–25). Med polnopomenskimi besedami prevladujejo samostalniki, verjetno zato, ker predstavljajo neposredno preslikavo zaznanih pojmov v otrokovem neposrednem okolju v jezik (17). Med samostalniki, kot so lastna imena ter števeni predmeti z jasno obliko, prednjačijo pred samostalniki, ki poimenujejo dele predmetov, predmete brez jasne oblike, snovi (npr. *voda*) ali materiale (npr. *les*) (19, 26). Glagoli se v zgodnjem ekspresivnem besednjaku pojavljajo redkeje kot samostalniki. Med glagoli prevladujejo akcijski glagoli, torej tisti, ki opisujejo dogajanje ali dejanje (npr. *jesti*) (19, 27). Nekateri raziskovalci so poročali, da naj bi bilo razmerje med glagoli in samostalniki med različnimi jeziki različno (17, 19). Govorci katalonščine, na primer, uporabljajo večji delež glagolov kot govorniki angleščine (19).

Kot smo že omenili, je zgodnji ekspresivni besednjak zelo odvisen od okolja, v katerem se razvija dojenček ali malček, ter od njegovih lastnih izkušenj, ki jih v tem okolju pridobi (6, 15, 26, 27). Dojenčki in malčki tako najpogosteje usvojijo konkretne besede, ki opisujejo ljudi, predmete in dejanja znotraj dnevnih aktivnosti in rutin (8, 11, 14, 19). Zanimivo je tudi to, da so prve besede le redko besede za poimenovanje statičnih predmetov v malčkovem okolju (npr. *trava, miza...*), temveč, z redkimi izjemami, opisujejo izključno predmete, s katerimi je mogoče rokovati in jih premikati (npr. *avto, žlica...*) (30).

Za prve besede je značilno, da se tako po obliki kot tudi po pomenu razlikujejo od besed odraslih (31). Dve glavni značilnosti malčkovega pomena posameznih besed v primerjavi s pomenom, ki ga imajo za iste besede odrasli, sta povsem zožen pomen (npr. besedo *mama* uporablja samo za njegovo lastno mamo) in preširok pomen (npr. besedo *teta* uporabi za vse osebe ženskega spola) (32).

Ob razmahu tehnologij, ki so omogočile snemanje in shranjevanje velikih količin podatkov o malčkovem spontanem govoru, so raziskovalci ugotovili, da se poleg besed za poimenovanje oseb, predmetov in dejanj, v otrokovem neposrednem okolju pojavljajo tudi besede, ki poimenujejo dinamična stanja in odnose (31, 33). Bloom in sodelavci (31) so tako opredelili skupino besed, ki se prav tako pogosto pojavi v zgodnjih ekspresivnih besednjakih, vendar jim raziskovalci namenjajo bistveno manj pozornosti kot samostalnikom. To so tako imenovane relacijske besede, ki se:

- a) nanašajo na dinamična stanja, ne na entitete,
- b) dosledno uporabljajo za označevanje dinamičnega stanja,
- c) nanašajo na splošno uporabnost v različnih situacijah (33).

Te besede so, na primer »*ni-ni*«, »*tam*«, »*gor*«, »*ne*«, »*še*«.

Ali spol otroka vpliva na usvajanje zgodnjega besednjaka? Kar nekaj avtorjev v dostopni literaturi poroča o razlikah. Nekatere študije opisujejo majhno, a dosledno razliko med spoloma v prid deklicam (34–36), medtem ko druge poudarjajo, da je med spoloma več podobnosti kot razlik (37, 38). Nedavno objavljeni pregled literature o tem pri slovenskih dojenčkih in malčkih pravi o majhnih razlikah, ki se s starostjo otroka večajo (39).

Raziskovanje zgodnjega jezikovnega razvoja je torej izjemno zapleteno, saj se jezik v predšolskem obdobju kvantitativno in kvalitativno hitro spreminja. Poleg dnevniških zapisov, analize vnaprej posnetih vzorcev govora ter jezikovnih testov, raziskovalci zaradi njihove praktičnosti in učinkovitosti pogosto uporabljajo vprašalnike za starše (3, 8). Na podlagi dolgoletnih raziskav in razvoja enega najbolj znanih vprašalnikov za starše o zgodnjem besednjaku Liste razvoja sporazumevalnih zmožnosti (v nadaljevanju LRSZ) (*angl. MacArthur-Bates Communication Development Inventories–CDI*), raziskovalci ugotavljajo, da starši zanesljivo in veljavno podajo informacije o zgodnjem besednjaku dojenčkov in malčkov (40, 41). S pomočjo LRSZ, ki je preveden in prirejen tudi v slovenski jezik, so Marjanovič-Umek in sodelavci prispevali nekaj dragocenih podatkov o zgodnjih sporazumevalnih zmožnostih slovensko govorečih malčkov (24), vendar niso posebej analizirali prvih petih besed, ki jih dojenčki in malčki govorijo.

Na podlagi raziskav, ki se ukvarjajo s primerjavo različnih jezikov med seboj, so raziskovalci našli mnogo podobnosti v pojavu in številu besed ter rasti zgodnjega ekspresivnega besednjaka med govorniki različnih jezikov (19, 42–44). Če v ospredje postavimo kvalitativne značilnosti prvih besed in izhajamo iz teorij o sistemsko-funkcijskem razvoju jezika, je raziskovanje ekspresivnega besednjaka slovenskih dojenčkov in malčkov ter vpliva družbeno-kulturnega okolja velikega pomena.

Cilj naše raziskave je bil, na podlagi poročil staršev, ugotoviti starost, pri kateri slovenski dojenčki in malčki spregovorijo prvo besedo ter morebitni vpliv spola na starost, v kateri so dojenčki in malčki izrekli prve besede. Poleg tega smo želeli analizirati oblikoslovne in semantične značilnosti prvih petih besed, ki so jih glede na poročanje staršev govorili slovenski dojenčki in malčki.

METODE

Preiskovanci

V vzorec je bilo vključenih 126 staršev 69 dečkov (55 %) in 57 deklic (45 %). Zaradi velike količine nedokončanih spletnih vprašalnikov smo od vseh prispelih (382) uporabili podatke 126 staršev in jih vključili v analizo. Večina otrok (78 %) je bila v času izpolnjevanja vprašalnika starih od enega do treh let. Kar 92 otrok (73 %) je bilo prvorojencev, 21 otrok (17 %) je bilo rojenih kot drugi otrok, pet otrok (4 %) pa kot tretji otrok v družini. Le 13 % otrok je živelo v večjezičnem okolju, za 95 % otrok iz vzorca je bila slovenščina njihov materni jezik. Le ena tretjina staršev, 43 staršev, je vodila dnevnik otrokovih prvih besed.

Ocenjevalni instrumenti

Uporabili smo kratki spletni vprašalnik, ki smo ga po zgledu drugih avtorjev oblikovali posebej za to raziskavo (14, 19). Vprašalnik je bil sestavljen iz treh delov. V uvodnem delu smo staršem razložili namen raziskave in zapisali tri merila, ki opredeljujejo prvo besedo (22) (merila so zapisana v uvodnem delu članka). V drugem delu smo od staršev zbrali podatke o rojstvu otroka,

njegovi trenutni starosti, spolu, večjezičnosti otroka in ali so si otrokove prve besede zapisovali v dnevnik. V zadnjem delu smo starše prosili, naj naštejejo prvih pet besed ali besednih predstavnikov (starše smo prosili, naj zapišejo besede na tak način, kot jih njihovi otroci govorijo ter v oklepaju dodajo knjižno različico besede), ki so jih njihovi dojenčki ali malčki govorili, in starost, ob kateri so pričeli govoriti te besede.

Protokol dela

Najprej so vprašalnik izpolnili, pregledali in komentirali trije starši otrok, starih od enega do treh let, ter trije logopedi, ki opravljajo logopedski poklic na področju zgodnje obravnave otrok. Vprašalnik, pripravljen v odprtokodni aplikaciji za spletno anketiranje, smo objavili na družbenih omrežjih, v ciljnih skupinah staršev otrok, rojenih med letoma 2017 in 2019, in jo delili med prijatelji in znanci. Vprašalnik je bil za izpolnjevanje na voljo marca in aprila leta 2020.

V končno analizo smo vključili skupno 572 besed, ki so jih starši zapisali po vrstnem redu usvajanja. Besedne vrste in semantične kategorije smo določili za vseh posameznih pet besed ter za vse besede skupaj. Besedam in besednim predstavnikom smo dodelili standardno obliko, da smo lahko naredili oblikoslovno in semantično analizo. Na primer, besede *mjau*, *muca*, *muci* so bile kodirane kot *mačka*. Besede in besedne predstavnike smo v standardno obliko pretvorili na podlagi njihovega pomena in danega konteksta. Standardne oblike besed smo razvrstili v besedne vrste (samostalnik, glagol, medmet, prislov, zaimek, pridevnik) in semantične kategorije (ljudje, živali, predmeti, hrana in pijača, akcijske besede, socialne fraze, relacijske besede). Za pravilno kodiranje besed v besedne vrste smo uporabili spletni Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) (45). Kljub temu, da so avtorji, ki raziskujejo zgodnji jezikovni razvoj, onomatopeje (zvoke in živalske glasove) razvrščali v svojo, ločeno kategorijo (40), smo se odločili, da jih bomo v naši raziskavi razvrstili pod besedno vrsto

samostalnikov oziroma semantično kategorijo živali ali predmetov. Eden od razlogov za to je, da je govor malčka drugačen od govora odraslega (14, 31, 46), se pravi, da so prve besede fonološko še nepopolne. Malčki zaradi nezrelega fonološkega aparata besede namreč izgovarjajo drugače kot odrasli (22, 46). Drugi razlog je v tem, da smo izhajali iz besednega pomena in funkcije besed, zato smo vse onomatopeje, ki so jasno nakazovale pomen (npr. »mu« za besedo *krava*) spremenili v standardno obliko, saj je bilo moč sklepati, da so dojenčki in malčki z onomatopejami poimenovali predmete in živali v njihovi okolici.

Statistična analiza

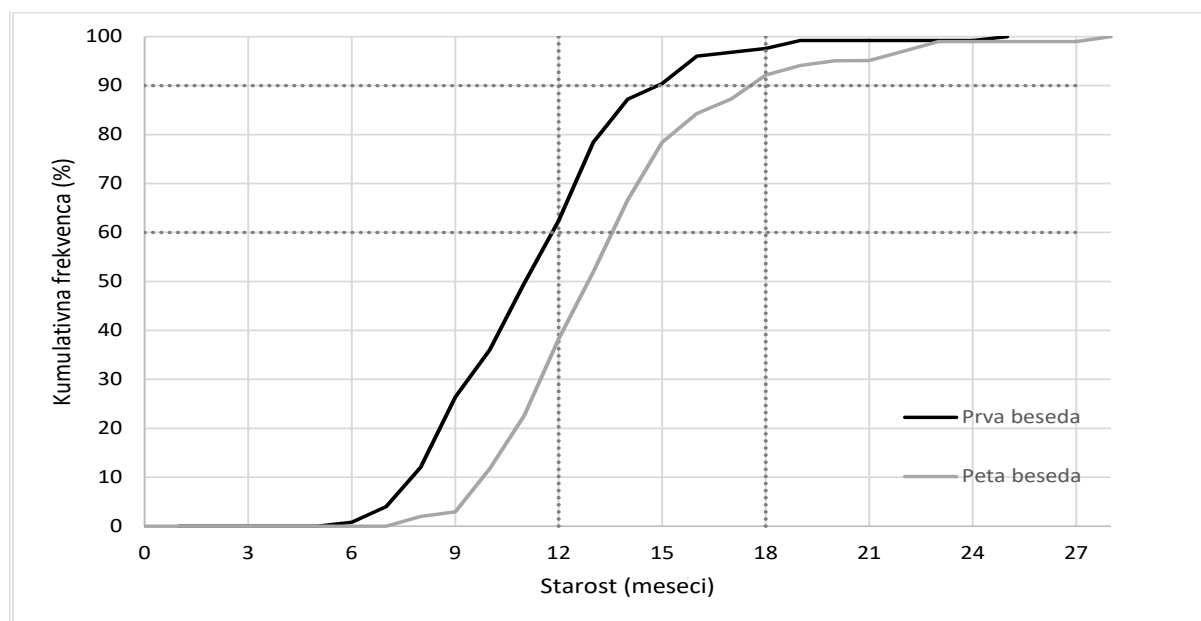
Za statistično analizo in zbiranje podatkov smo uporabili programa Microsoft® Excel in IBM SPSS Statistics 26. Za podatke, izvožene iz spletne baze, smo uporabili opisno statistiko (frekvence, odstotke, aritmetično sredino in standardno deviacijo). Razlike med spoloma smo preverili s testom Manna in Whitneyja (za številske spremenljivke) oziroma testom hi-kvadrat (za opisne spremenljivke).

REZULTATI

Prvih pet besed

Najprej smo analizirali starosti, pri katerih so dojenčki in malčki pričeli govoriti prvih pet besed. Povprečna starost ob prvi besedi je bila enajst mesecev, povprečna starost ob peti besedi pa 14 mesecev. Iz Slike 1, ki kaže verjetnost pojava prve in pete besede, lahko zaključimo, da je 60 % dojenčkov in malčkov v našem vzorcu prvo besedo spregovorilo pred prvim letom starosti. Poleg tega je zanimiv podatek, da je 90 % otrok iz vzorca peto besedo spregovorilo pred 18. mesecem starosti.

V Tabeli 1 je prikazanih deset najpogosteje uporabljenih besed za vseh prvih pet zaporedno usvojenih besed.

Slika 1: Kumulativne frekvence za starost pri prvi in peti besedi.

Figure 1: Cumulative frequencies of the first and fifth word.

Tabela 1: Deset najpogostejših besed po vrstnem redu in odstotek otrok, ki jih izgovarjajo.**Table 1:** Rank-ordered top 10 words and percentage of children saying them.

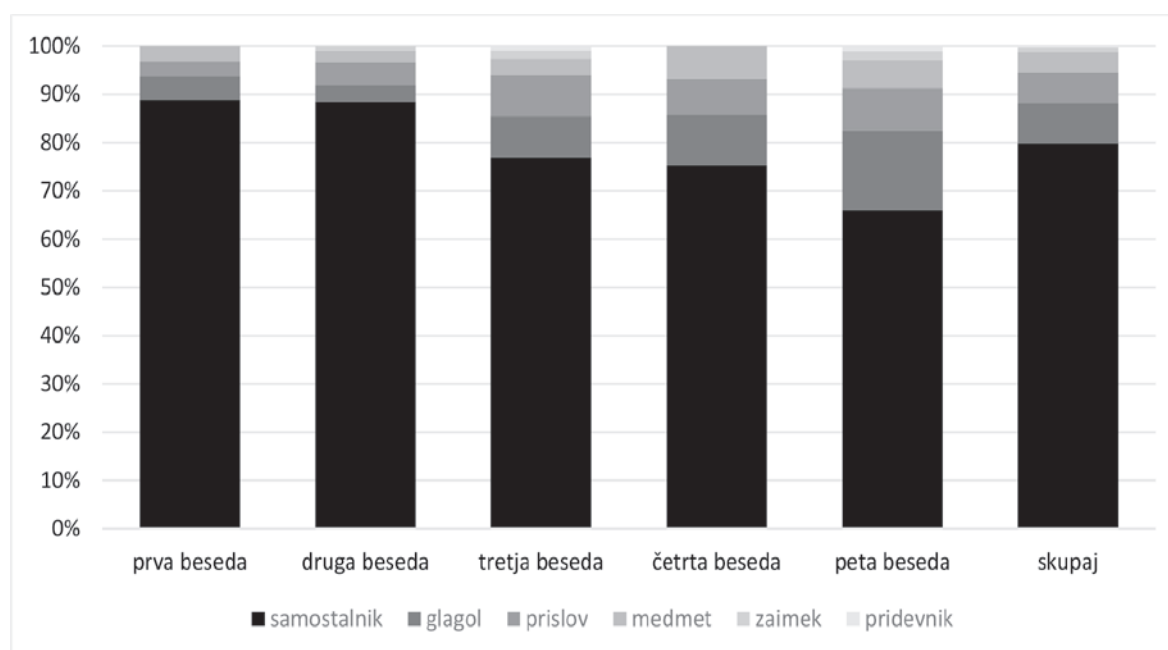
1. beseda/ 1 st word	F (%)	2. beseda/ 2 nd word	F (%)	3. beseda/ 3 rd word	F (%)	4. beseda/ 4 th word	F (%)	5. beseda/ 5 th word	F (%)	Vse besede/ All words	F (%)
mama	42,9	oče	32,8	babica	16,2	babica	15,1	dedek	10,7	mama	20,4
oče	26,2	mama	27,9	mama	13,7	dedek	10,4	jesti	10,7	oče	17,2
jesti	4,8	avto	8,2	oče	12,8	mama	7,5	babica	9,7	babica	9,2
babica	4,0	adijo	2,5	avto	10,3	avto	6,6	otrokovo ime	6,8	avto	6,3
duda	2,4	babica	2,5	adijo	5,1	oče	6,6	avto	4,9	jesti	5,2
avto	1,6	ime živali	2,5	dedek	5,1	jesti	5,7	mama	4,9	dedek	5,2
hvala	1,6	ne	2,5	jesti	4,3	adijo	4,7	teta	4,9	adijo	3,3
otrokovo ime	1,6	teta	2,5	ne	4,3	ne	3,8	adijo	3,9	osebno ime	2,8
ime živali	1,6	banana	1,6	osebno ime	2,6	osebno ime	3,8	ja	3,9	ne	2,8
raca	1,6	dedek	1,6	raca	2,6	banana	2,8	oče	3,9	teta	1,9

Legenda/ Legend: F – delež/ frequency

Oblikoslovne značilnosti besed

Na oblikoslovni ravni so bili samostalniki (454) najpogostejša besedna vrsta, ki je močno prednjačila pred glagoli (50), prislovi (37) in medmeti (24), medtem ko so se zaimki (5) in pridevniki (2) pojavljali zelo redko, predlogov in členkov pa v

zgodnjem ekspresivnem besednjaku dojenčkov in malčkov v našem vzorcu nismo našli. Delež samostalnikov je prevladoval pri vseh petih besedah, pri čemer se je ob vsaki naslednji besedi nižal na račun glagolov, medmetov in prislovov (Slika 2). Delež prislovov in medmetov je bil vseskozi višji od deleža pridevnikov.

Slika 2: Odstotek različnih besednih vrst za posamezno zaporedno besedo.**Figure 2:** The proportion of different word classes by sequential word.

Samostalniki so bili prisotni v zgodnjem besednjaku (prvih petih besedah) vseh dojenčkov in malčkov, medtem ko so bili glagoli prisotni pri 32 % malčkov, prislovi pri 25 % in medmeti pri 17 % vseh dojenčkov in malčkov.

Semantične značilnosti besed

Na semantični ravni je analiza pokazala, da je bila skupina besed, ki je poimenovala osebe, daleč najpogosteje uporabljena semantična kategorija. Poleg poimenovanja oseb smo v zgodnjem besednjaku našli tudi druge nominalne besede, najpogosteje so otroci poimenovali živali. Med predmeti smo našli besede za poimenovanje vozil (npr. *avto*), igrač (npr. *duda*) in oblačil (npr. *bunda*). Besede za poimenovanje hrane in pijače so bile redke, besed za poimenovanje delov telesa, predmetov v hiši in zunaj nje, besed za poimenovanje krajev ter poimenovanje snovi ali materialov nismo našli.

Med akcijskimi besedami, ki smo jih opredelili kot glagole, so prevladovali tako imenovani akcijski glagoli (44), med njimi je bilo tudi šest besed, ki so poimenovala zaznavanje (npr. *boleti*). Socialne fraze so v največji meri opisovale pozdrav (npr. *papa*) ali zahvalo (npr. *hvala*). Med relacijskimi besedami sta prevladovali besedi za strinjanje in nestrinjanje (npr. *da*, *ne*) ter besede za opisovanje lokacije (npr. *tu*, *tam*). Raznolikost besed je rasla z vsako zaporedno usvojeno besedo, saj so dojenčki in malčki s prvo besedo najpogosteje opisali bližnje osebe (starše in stare starše), medtem ko semantične kategorije četrte in pete besede niso več tako enotne.

Spol ni bil statistično značilno povezan s starostjo ob pojavu prve besede (deklince: M 10,5 meseca, SO 5,2; dečki M 10,8 meseca, SO 4; $z=0,00$; $p = 1,000$). Prav tako nismo opazili razlik med spoloma glede na starost ob pojavu ostalih štirih besed. Povprečen čas med pojavom prve in pete besede je bil 3,3 meseca (SO 2,3), pri

čemur prav tako nismo opazili statistično značilnih razlik med spoloma ($z = 0,47$; $p = 0,640$). Med spoloma nismo analizirali razlik v pojavu samostalnikov, saj so vsi otroci uporabljali samostalnike, medtem ko jih pri glagolih ($\chi^2(1; N = 126) = 0,001$; $p = 0,971$), prislovih ($\chi^2(1; N = 126) = 2,043$; $p = 0,153$) in medmetih ($\chi^2(1; N = 126) = 0,244$, $p = 0,621$) nismo ugotovili.

RAZPRAVA

V raziskavi smo ugotovili, da po poročanju staršev slovenski dojenčki in malčki prvo besedo izrečejo povprečno pri enajstih mesecih starosti, da so si prve besede posameznih dojenčkov in malčkov med seboj podobne, da v zgodnjem besednjaku prevladuje delež samostalnikov ter da dojenčki in malčki najpogosteje poimenujejo osebe v svojem neposrednem okolju. Razlik med spoloma v starosti ob pojavu prve besede in kvalitativnih lastnostih prvih besed nismo našli.

Nekateri avtorji menijo, da je časovno okno, v katerem dojenčki in malčki začnejo govoriti prve besede, široko (19, 47, 48); nasprotno naša raziskava kaže na sorazmerno ozko starostno porazdelitev časa, ko malčki spregovorijo prve besede. Kar 90 % dojenčkov in malčkov v našem vzorcu je svojo prvo besedo izreklo že v obdobju med osmim in 15. mesecem starosti. Na podlagi podatkov te študije bi bilo za zagotavljanje optimalnega, kritičnega obdobja za razvoj jezika, verjetno smiselno logopedsko preventivno obravnavo usmeriti že v starše 15-mesečnih malčkov in jih naučiti, kako spodbujati zgodnji razvoj besedišča, ki ugodno vpliva tudi na kasnejši razvoj skladnje (11, 23).

Analiza na oblikoslovni ravni je pokazala podobno, kot so ugotovili Marjanovič-Umek in sodelavci (24). Polnopolnomske besede so tudi pri nas prevladovala pred nepolnopolnomske. Ta ugotovitev se zdi logična, saj nepolnopolnomske besede glavno

Tabela 2: Število in delež različnih semantičnih kategorij za posamezne besede.

Table 2: Number and proportion of different semantic categories by specific words.

Semantična kategorija/ Semantic category	Število in delež (%) / Number and proportion (%)					
	1. beseda/ 1 st word	2. beseda/ 2 nd word	3. beseda/ 3 rd word	4. beseda/ 4 th word	5. beseda/ 5 th word	Vse besede/ All words
Osebe/ People	97 (77,0)	82 (67)	63 (53)	50 (48)	45 (45)	337 (59)
Predmeti/ Objects	6 (4,8)	13 (11)	17 (14)	13 (12)	12 (12)	61 (11)
Živali/ Animals	8 (6,3)	11 (9)	7 (6)	13 (12)	7 (7)	46 (8)
Hrana in pijača/ Foods and drinks	1 (0,8)	2 (2)	2 (2)	3 (3)	3 (3)	10 (2)
Akcijske besede/ Action words	7 (5,6)	4 (3)	11 (9)	10 (10)	18 (18)	50 (9)
Socialne fraze/ Social phrases	3 (2,4)	3 (2)	5 (6)	6 (6)	4 (4)	22 (4)
Relacijske besede/ Relational words	3 (2,4)	7 (6)	11 (9)	10 (10)	10 (10)	41 (7)
Drugo/ Other	1 (0,8)	1 (1)	2 (2)	0 (0)	1 (1)	5 (1)
Skupaj/ Total	126 (100)	122 (100)	117 (100)	105 (100)	102 (100)	572 (100)

vlogo igrajo takrat, ko malček preide enobesedno raven in začne sestavljati povedi (11, 23). Skladno z ugotovitvami drugih raziskav (14, 17, 44, 49) je pri našem vzorcu preiskovancev med prvimi petimi besedami prevladoval delež samostalnikov. Hkrati je bil delež glagolov in prislovov večji, kot so poročali v nekaterih drugih raziskavah (14, 17). Glede na naše ugotovitve bi bilo v nadaljevanju morda smiselno raziskati uporabo glagolov in prislovov v zgodnjem besednjaku slovenskih otrok in ugotovitve primerjati z drugimi jezikovnimi skupinami. Med polnopomenskimi besedami v našem vzorcu nismo našli pridevnikov, kar je logično, saj pridevnik običajno stoji ob samostalniku in ga dodatno opisuje, medtem ko malčki pri enem letu še niso na ravni jezikovnega in konceptualnega razvoja, ki bi v ospredje postavljala opisovanje predmetov (50). Po drugi strani je zanimivo, da so se med nepolnopomenskimi besedami pojavljali medmeti (npr. *adijo, hvala*). Zdi se, da bi glede na kontekst malčka te besede bolj sodile med polnopomenske, kljub temu, da jih sicer uvrščamo med medmete (45).

Na podlagi analize besed na semantični ravni je zanimiv podatek, da je kar 60 % besed namenjenih poimenovanju ljudi (najpogosteje starše in stare starše). Od tega je le majhen delež teh besed lastnih imen (npr. ime sorojenca) (5 %), večino besed je občnih imen (npr. *mama, dedek*). Nekoliko višji delež uporabe lastnih imen (10 %) lahko vidimo pri poimenovanju živali. Verjetno bi bilo smiselno analizo občnih in lastnih imen prilagoditi, saj so raziskovalci ugotovili, da malček pri svojih prvih besedah uporablja zožen pomen (32), se pravi, bi bile tudi besede »mama« in »oče« lahko obravnavane kot lastna imena, saj predstavljajo točno določeno osebo. Del razlage o relativno majhnem deležu lastnih imen bi lahko temeljil tudi v kulturnem okolju. Za razliko od govorcev katalonščine, ki lastna imena uporabljajo za izražanje spoštovanja, pri govorcih angleščine (17, 19) in sodeč po naši raziskavi tudi slovenščine, lastna imena v zgodnjem ekspresivnem besednjaku niso pogosta.

Večino besed za poimenovanje predmetov, živali ter hrane in pijače je bilo namenjenih poimenovanju predmetov, s katerimi je mogoče rokovati in jih premikati, le redke besede so poimenovala snov (npr. *voda*) in še te je verjetno malček uporabljal z zoženim pomenom, kar je skladno tudi z ugotovitvami raziskav v drugih jezikih (19). Zanimivo je, da je bil delež akcijskih besed pri dojenčkih in malčkih iz našega vzorca večji kot pri angleško govorečih in podoben katalonsko govorečim dojenčkom in malčkom (19), najbrž tudi na račun kodiranja podatkov, saj smo glagole, izražene v obliki medmeta, kodirali kot glagole (npr. »am« smo kodirali kot »jesti«).

Poleg tega, da oblika in vrsta prvih petih besed, ki jih malčki po mnenju staršev govorijo, kaže raven konceptualnega razvoja, priča tudi o izjemnem pomenu otrokovega okolja in socialne interakcije z njim (21, 49). Na podlagi semantične in oblikoslovne analize besed iz našega vzorca lahko zaključimo, da malčkove prve besede služijo kot orodje socialne interakcije, ki nadalje predstavlja osnovo mišljenja, podobno kot je v svoji razvojni teoriji jezikovni razvoj definiral Vigotsky (5). V prihodnje bi bilo smiselno podrobneje raziskati, kakšne so funkcije besed, ki jih malčki uporabljajo na enobesedni ravni.

Ne glede na to, da so razlike v rasti besednjaka med različnimi jezikovnimi skupinami podobne (8, 19, 44), med njimi najdemo tudi marsikatero razliko, predvsem kvalitativne (npr. raba lastnih imen, raba glagolov...) (44), zato je raziskovanje slovenščine in možnosti primerjave in/ali posploševanja zakonitosti jezika pomembno.

Spoznanja, ki smo jih dobili na podlagi poročil staršev o malčkovem zgodnjem ekspresivnem besednjaku, bi lahko vplivala na izbiro besed pri pripravi, prevajanju in prirejanju diagnostičnih pripomočkov ter v terapevtskih postopkih, ki so usmerjeni v ekspresivni besednjak otrok z jezikovnimi motnjami in otrok, ki ne govorijo. Ker smo pridobili podatke o prvih petih besedah slovenskih malčkov, so spoznanja posebej prenosljiva na oblikovanje terapevtskih ciljev otrok, ki (še) ne govorijo. Na primer, izbira samostalnikov, ki predstavljajo premikajoče se predmete iz otrokovega neposrednega okolja, učenje akcijskih glagolov in relacijskih besed bi tako lahko imelo prednost pred učenjem samostalnikov za poimenovanje snovi in glagolov za poimenovanje stanja. Poznavanje zgodnjega ekspresivnega besednjaka bi lahko pripomoglo tudi k načrtovanju diagnostičnih in terapevtskih postopkov obravnave oseb z disleksijo in afazijo, saj so raziskovalci ugotovili, da čas usvajanja prve besede (*angl. age of acquisition*) pomembno vpliva na to, kako hitro bodo osebe obdelale posamezne besede (51, 52), kako hitro in uspešno bodo priklicale ali poimenovala slike (53) in kako hitro in učinkovito bodo besede prebrale (54).

Presenetljivo je, da razlike med spoloma v našem vzorcu niso bile statistično značilne. Ne samo, da so dečki in deklice prvo besedo spregovorili v podobni starosti, uporabljali so tudi podobne besede za sporočanje svojih prvih potreb. Ugotovitve metaanalize o razlikah med spoloma Marjanovič-Umek & Fekonja-Pekljaj (39) podpirajo rezultate te študije. Mogoče je, da dečki in deklice besednjak začnejo usvajati zelo podobno, potem pa pod vplivom družbenih in okoljskih dejavnikov te razlike postanejo izrazitejše šele v obdobju poznega otroštva in mladostništva.

Izpostaviti moramo tudi nekatere omejitve študije. Ena od njih je velikost vzorca, ki je razmeroma majhen. Druga, glavna, je metodološka. Vprašalnik, ki so ga izpolnjevali starši, nima predhodno preverjenih merskih lastnosti. Poleg tega smo v vzorec zajeli le starše, ki uporabljajo družbene medije. Starši so bili sicer posebej povabljeni, da se spomnijo otrokovih prvih besed in jih ne izbirajo iz seznama vnaprej določenih besed, da bi se izognili pristranskosti; po drugi strani pa so ugotovitve podvržene napakam, ki temeljijo na tem, v kolikšni meri so starši zmogli priklicati besede za nazaj. Vseeno smo poskušali omenjeno težavo nadzorovati s tem, da je bila večina otrok v času izpolnjevanja vprašalnika starih do tri leta in so tako spomini ostali razmeroma sveži.

Večinoma raziskave o zgodnjem razvoju besednjaka dojenčkov in malčkov temeljijo na podatkih, ki nam jih posredujejo starši, običajno s pomočjo vprašalnikov (11, 14, 44, 55). V nadaljevanju bi bilo smiselno podatke o zgodnjem usvajanju besednjaka pridobiti tudi s pomočjo opazovanja, snemanja in analize spontanega

govora ter spremljanja rasti besednjaka v longitudinalnih študijah. Poleg tega bi podobna, vendar širša in longitudinalna raziskava na klinični populaciji prinesla pomembne ugotovitve in nam omogočila bolj usmerjeno, verjetno tudi bolj učinkovito klinično logopedsko delo.

ZAKLJUČEK

Na podlagi poročanja vključenih staršev ugotavljamo, da se prva beseda pri večini otrok pojavi že pred prvim letom starosti. Vsebinsko otroci najpogosteje poimenujejo osebe in predmete iz svoje bližnje okolice. Med prvimi petimi besedami slovensko govorečih dojenčkov in malčkov je, v primerjavi z ugotovitvami drugih raziskav, relativno velik delež glagolov in prislovov. Razlik med spoloma v naši raziskavi nismo ugotovili, niti v času pojava prve besede in niti v vsebinskih značilnostih prvih besed. Raziskava ponuja vpogled v pričakovano usvajanje ekspresivnega besednjaka pri slovenskih dojenčkih in malčkih. Lahko pomeni izhodišče za spremembe in novosti tako v zgodnji logopedski terapevtski obravnavi otrok z dejavniki tveganja za težave v razvoju kot tudi v terapiji jezikovnih motenj pri otrocih, ki že imajo potrjene bolezni ali stanja po poškodbi osrednjega živčevja in posledičnimi težavami v razvoju govora.

Literatura:

- Piaget J, Inhelder B. *The psychology of the child*. New York: Basic Books; 1969.
- Vigotsky LS. *Mišljenje in govor*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta; 2013.
- Ambridge B, Lieven EVM. *Child language acquisition: contrasting theoretical approaches*. Cambridge: Cambridge University Press; 2011.
- Rosenbaum S, Simon P. *Speech and language disorders in children: implications for the Social Security Administration's Supplemental Security Income Program*. Washington: National Academies Press; 2016.
- Kranjc S. Skladnja in otroški govor. *Jez Slovs*. 1999;6(44):197–212.
- Lind M, Simonsen HG, Hansen P, Holm E, Mevik B-H. Norwegian words: a lexical database for clinicians and researchers. *Clin Linguist Phon*. 2015;29(4):276–90.
- Kuvač Kraljević J, Olujić M. Imageability and subjective frequency of the 500 rated nouns in the Croatian Lexical Database. *Suvrem lingvist*. 2018;44(85):73–90.
- Braginsky M, Yurovsky D, Marchman VA, Frank MC. Consistency and variability in Children's Word Learning Across Languages. *Open Mind (Camb)*. 2019;3:52–67.
- Windsor J, Reichle J, Mahowald MC. Communication disorders. In: Zeanah CH, ed. *Handbook of infant mental health*. 3rd ed. New York: The Guilford Press; 2009:318–32.
- Johnson EK. Constructing a Proto-Lexicon: an integrative view of infant language development. *Annu Rev Linguist*. 2016;2(1):391–412.
- Marjanovič-Umek L, Fekonja-Peklaj U, Sočan G, Komidar L. Zgodnje sporazumevalne zmožnosti dojenčkov in malčkov: študija v Sloveniji. *Psihol Obz*. 2012;21(2):5–17.
- Bates E, Thal D, Finlay B, Clancy B, Origins PD. Early language development and its neural correlates. In: Rapin I, Segalowitz SJ, eds. *Handbook of neuropsychology*. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier; 2002:109–76.
- Hamilton A, Plunkett K, Schafer G. Infant vocabulary development assessed with a British communicative development inventory. *J Child Lang*. 2000;27(3):689–705.
- Schneider RM, Yurovsky D, Frank M. Large-scale investigations of variability in children's first words. 2015. Dostopno na: <http://langcog.stanford.edu/papers/SYF-cogsci2015.pdf> (citirano 10. 11. 2021).
- Barrett M. Early Lexical development. In: Fletcher P, MacWhinney B, eds. *The handbook of child language*. Cambridge: Blackwell; 1995:361–92.
- Hagan JF, Shaw JS, Duncan PM. *Bright futures: guidelines for health supervision of infants, children, and adolescents*. 4th ed. Elk Grove Village: American Academy of Pediatrics; 2017.
- Tardif T, Gelman SA, Xu F. Putting the "Noun Bias" in context: a comparison of English and Mandarin. *Child Dev*. 1999;70(3):620–35.
- Majorano M, Vihman MM, DePaolis RA. The relationship between infants' production experience and their processing of speech. *Lang Learn Dev*. 2014;10(2):179–204.
- Tardif T, Fletcher P, Liang W, Zhang Z, Kaciroti N, Marchman VA. Baby's first 10 words. *Dev Psychol*. 2008;44(4):929–38.
- Brain and language development. In: Lust BC, ed. *Child language*. Cambridge: Cambridge University Press; 2006:73–100.
- Kuhl PK. Brain mechanisms in early language acquisition. *Neuron*. 2010;67(5):713–27.
- Whitehead MR. *Supporting language and literacy development in the early years*. 2nd ed. Maidenhead: Open University Press; 2009.
- Conboy BT, Thal DJ. Ties between the lexicon and grammar: cross-sectional and longitudinal studies of bilingual toddlers. *Child Dev*. 2006;77(3):712–35.
- Marjanovič-Umek L, Fekonja-Peklaj U, Podlessek A. Characteristics of early vocabulary and grammar development in Slovenian-speaking infants and toddlers: a CDI-adaptation study. *J Child Lang*. 2013;40(4):779–98.
- Kranjc S. *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; 1999.
- Brand RJ. Learning novel nouns: children use multiple cues. In: Hollich GJ, Hirsh-Pasek K, Golinkoff R, eds. *Breaking the language barrier: an emergentist coalition model for the origins of word learning*. Malden: Blackwell; 2000:41–61.
- Petrič T. Razvoj slovenskih glagolskih oblik in spregatev na primeru predšolskega otroka. In: Marušič F, Mišmaš P, Žaucer R, ur. *Škrabčevi dnevi 11: zbornik prispevkov s simpozija 2019*. Nova Gorica: Založba Univerze; 2021:78–101.
- Swingley D, Humphrey C. Quantitative linguistic predictors of infants' learning of specific english words. *Child Dev*. 2018;89(4):1247–67.
- Goodman JC, Dale PS, Li P. Does frequency count? Parental input and the acquisition of vocabulary. *J Child Lang*. 2008;35(3):515–31.
- Nelson K. Structure and strategy in learning to talk. *Monogr Soc Res Child Dev*. 1973;38(1/2):1.
- Gopnik A, Meltzoff AN. Words, plans, things, and locations: interactions between semantic and cognitive development in the one-word stage. In: Kuczaj SA, Barrett MD, eds. *The development of word meaning: progress in cognitive development research*. New York: Springer; 1986:199–218.

32. Reich PA. The early acquisition of word meaning. *J Child Lang.* 1976;3(1):117–23.
33. McCune-Nicolich L. The cognitive bases of relational words in the single word period. *J Child Lang.* 1981;8(1):15–34.
34. Brekke Stangeland E, Lundetræ K, Reikerås E. Gender differences in toddlers' language and participation in language activities in Norwegian ECEC institutions. *Eur Early Child Educ Res J.* 2018;26(3):375–92.
35. Silva C, Cadime I, Ribeiro I, Santos S, Santos AL, Viana FL. Parents' reports of lexical and grammatical aspects of toddlers' language in European Portuguese: Developmental trends, age and gender differences. *First Lang.* 2017;37(3):267–84.
36. Simonsen HG, Kristoffersen KE, Bleses D, Wehberg S, Jørgensen RN. The Norwegian Communicative Development Inventories: reliability, main developmental trends and gender differences. *First Lang.* 2014;34(1):3–23.
37. Andonova E. Parental report evidence for toddlers' grammar and vocabulary in Bulgarian. *First Lang.* 2015;35(2):126–36.
38. Wehberg S, Vach W, Bleses D, Jensen PT, Madsen TO, Basbøll H. Girls talk about dolls and boys about cars? *First Lang.* 2008;28(1):71–85.
39. Marjanovič-Umek L, Fekonja-Peklaj U. Gender differences in children's language: a meta-analysis of Slovenian studies. *Cent Educ Policy Stud J.* 2017;7(2):97–111.
40. Fenson L, Marchman AV, Thal DJ, et al. *The MacArthur-Bates Communicative Development Inventories: user's guide and technical manual.* Baltimore: Brookes; 2007.
41. Hutchins T, Vivanti G, Mateljevic N, Jou RJ, Shic F, Cornew L, et al. *MacArthur-Bates Communicative Development Inventories, 2nd ed.* In: Volkmar FR, ed. *Encyclopedia of autism spectrum disorders.* New York: Springer; 2013:1773–9.
42. Jackson-Maldonado D, Thal D, Marchman V, Bates E, Gutierrez-Clellen V. Early lexical development in Spanish-speaking infants and toddlers. *J Child Lang.* 1993;20(3):523–49.
43. Katsos N, Cummins C, Ezeizabarrena MJ, Gavarró A, Kraljević JK, Hrzica G, et al. Cross-linguistic patterns in the acquisition of quantifiers. *Proc Natl Acad Sci USA.* 2016;113(33):9244–9.
44. Bleses D, Vach W, Slott M, Wehberg S, Thomsen P, Madsen TO, et al. Early vocabulary development in Danish and other languages: a CDI-based comparison. *J Child Lang.* 2008;35(3):619–50.
45. Slovar slovenskega knjižnjega jezika. Dostopno na: <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika> (citirano 14. 6. 2021).
46. Garmann NG, Hansen P, Simonsen HG, Kristoffersen KE. The phonology of children's early words: trends, individual variation, and parents' accommodation in child-directed speech. *Front Commun.* 2019:1-11.
47. Lust BC. What is the problem of language acquisition? In: Lust BC, ed. *Child language.* Cambridge: Cambridge University Press; 2006:28–48.
48. Rudolph JM, Leonard LB. Early language milestones and specific language impairment. *J Early Interv.* 2016;38(1):41–58.
49. Kraljević JK, Capanec M, Šimleša S. Gestural development and its relation to a child's early vocabulary. *Infant Behav Dev.* 2014;37(2):192–202.
50. Ninio A. Young children's difficulty with adjectives modifying nouns. *J Child Lang.* 2004;31(2):255–85.
51. Xue J, Liu T, Marmolejo-Ramos F, Pei X. Age of acquisition effects on word processing for Chinese native learners' english: ERP evidence for the arbitrary mapping hypothesis. *Front Psychol.* 2017;8:818.
52. Weekes B. AoA effects on Chinese language processing: an fMRI study. *Brain Lang.* 2004;91(1):33–4.
53. Belke E, Brysbaert M, Meyer AS, Ghyselinck M. Age of acquisition effects in picture naming: evidence for a lexical-semantic competition hypothesis. *Cognition.* 2005;96(2):45–54.
54. Chen BG, Zhou HX, Dunlap S, Perfetti CA. Age of acquisition effects in reading Chinese: evidence in favour of the arbitrary mapping hypothesis. *Br J Psychol.* 2007;98(3):499–516.
55. Frank MC, Braginsky M, Yurovsky D, Marchman VA. *Wordbank: an open repository for developmental vocabulary data.* *J Child Lang.* 2017;44(3):677–94.